

### Kvalitativní statistické metody.

Ještě, než se pustíme do samotného výzkumu či jen do výběru příhodné výzkumné metody, je důležité zodpovědět si několik otázek. Proč se daný výzkum dělá a co je jeho cílem? Jakým způsobem bude klient po skončení výzkumu nakládat se získanými informacemi? A jaké informace vlastně klient potřebuje zjistit? Výzkumník se musí ujistit, že **správně rozumí kontextu výzkumu**. Teprve poté se můžeme rozhodnout, zda je pro naše potřeby příhodnější využít metod kvalitativního nebo kvantitativního výzkumu.

Kvalitativní a kvantitativní přístup k výzkumu se v mnohém liší a pro každý z těchto přístupů jsou typické jiné metody. Principem kvalitativního přístupu je *“zkoumat určitý prvek, proces, fenomén ad. V přirozených podmínkách, snažit se mu porozumět a vytvořit, pokud možno, jeho komplexní obraz.”* Informace získáváme díky hlubšímu a delšímu kontaktu s participanty, a proto jich bývá menší množství než u výzkumu kvantitativního. Kvantitativní přístup využívá statistických metod, snaží se ověřit platnost předpokládaných hypotéz a nezkoumá problematiku příliš do hloubky.

| kvantitativní přístup                                     | kvalitativní přístup                                 |
|-----------------------------------------------------------|------------------------------------------------------|
| extenzivní šetření zkoumané skutečnosti                   | intenzivní šetření zkoumané skutečnosti              |
| dedukce: nejprve formulace vztahů, pak sběr dat           | indukce: nejprve sběr dat, pak formulace vztahů      |
| zkoumání předpokládaných vztahů, ověřování <b>hypotéz</b> | identifikace vztahů, vytváření nových <b>hypotéz</b> |
| zkoumání několika aspektů u mnoha objektů                 | zkoumání mnoha aspektů u mála objektů                |
| postup předem naplánován <b>projektem zkoumání</b>        | postup flexibilně reaguje na zjištěné informace      |
| získávání údajů vysoce <b>standardizované</b>             | získávání údajů značně <b>nestandardizované</b>      |
| sběr a analýzu dat lze provést poměrně rychle             | sběr a analýza údajů jsou většinou časově náročné    |
| po výzkumu <b>výběrového souboru</b> sběr dat končí       | sběr dat končí po <b>teoretickém nasycení</b>        |
| vyhodnocování dat po ukončení jejich sběru                | vyhodnocování dat v průběhu jejich sběru             |
| statistické zpracování dat nezbytné                       | využití statistiky minimální až nulové               |
| kvantifikace dat, unifikace výpovědi vysoká               | výpověď nekvantifikovaná, jedinečná, obrazná         |
| zobecnění výsledků možné a očekávané                      | zobecnění výsledků problematické, spíše nemožné      |
| výsledky relativně nezávislé na výzkumníkovi              | výsledky mohou být ovlivněny výzkumníkem             |
| testuje <b>validitu</b> porozumění zkoumanému problému    | pomáhá porozumět zkoumanému problému                 |
| závěry někdy příliš abstraktní pro konkrétní podmínky     | dobré poznání konkrétních podmínek a situací         |

Každá položka z výše uvedených skutečností je realitou, ke které je zapotřebí se postavit. Z hlediska statistika je skutečná volba zřejmá – využije kvantitativních metod. Z hlediska pedagoga, sociologa, psychologa jsou bližší metody kvalitativní statistiky (tím není řečeno, že tento přístup je kvalitnější). Je to proto, že tyto vědy pracují s vědomostmi o chování člověka jako jednice, ale i skupin lidí např. třídy ve škole, jednoho školního ročníku, nebo dokonce celé školy, univerzity.

Je zřejmé, že výsledky kvantitativní statistiky jsou více objektivní, lze je měřit. Výsledky kvalitativní statistiky jsou od sběru údajů až po vyhodnocení velmi subjektivní.

Výše uvedená tabulka bude v následujícím textu postupně vysvětlována. Zjistíme a ověříme každou řádku a provedeme jejich důkladnou analýzu.

## Kvantitativní výzkum

**Kvantitativní výzkum by měl být používán za těchto okolností:**

- jestliže potřebujeme generalizovat naše nálezy na populaci,
- jsme-li s dostatečnou jistotou schopni odhadnout, které proměnné jsou podstatné pro studovaný problém,
- jsme-li schopni pro každou z proměnných navrhnout dostatečně validní operační definici.

Kvantitativní výzkum využívá logického postupu dedukce. Velmi zjednodušeně si tento postup můžeme vytyčit v několika málo krocích: Začínáme formulací výzkumného problému, ke kterému je třeba načíst dostatek literatury, ze které budeme zjišťovat, jakým způsobem byl v minulosti problém řešen a k jakým řešením výzkumníci před námi dospěli. Na základě studia literatury si stanovíme cíle vlastního výzkumu a taktéž sestojíme hypotézy, které operacionalizujeme. Na základě těchto kroků vybereme vhodnou metodu sběru dat a sestojíme měřicí nástroj (např. dotazník). Určíme velikost zkoumaného vzorku a můžeme jít do terénu sbírat data. Sebraná data interpretujeme v kontextu předchozích teorií a vyvozujeme závěry.

Výzkumný problém je vlastně soubor či baterie otázek, které mají následující funkce:

- organizují projekt a dávají mu směr a koherenci,
- vymezují projekt a určují jeho hranice,
- udržují zaměření výzkumníka na vlastní cíle projektu,
- poskytují rámec pro sepsání zprávy o projektu,
- poukazují na data, která budou pro projekt zapotřebí, propojují zvláště empirické operace na úrovni konkrétních dat a datových indikátorů s více abstraktními koncepty,
- řídí sběr dat (jaká data jsou zapotřebí pro zodpovězení těchto otázek) a analýzu dat (jak budou data analyzována, aby se získaly odpovědi na otázky).

Výzkumné otázky musíme formulovat tak, aby bylo jasné, jaká data jsou zapotřebí k jejich zodpovězení. Existují tři kritéria problémů, které by se měly odrazit ve vaší vědecké otázce:

1. Problém by měl vyjadřovat vztah mezi dvěma nebo více proměnnými. Klade tedy otázky typu: Je A ve vztahu k B? Jak se A a B vztahuje k C? atd. Tady ovšem vzniká rozdíl mezi kvantitativním a kvalitativním přístupem k výzkumu. U kvantitativního přístupu je nezbytné splnit formulaci proměnných. U kvalitativního přístupu se můžeme ptát jen na jednu proměnnou a tu druhou výzkumem teprve hledáme.
2. Problém by měl být formulován jasně a jednoznačně v tázací formuli. Místo abychom říkali: „problémem je...“ nebo „účelem této studie je“ klademe raději otázku.
3. Třetí kritérium vyžaduje, aby problém a jeho vytýčení již implikovalo (zahrnovalo v sobě) možnosti empirického ověřování. Problém, který neobsahuje implikace pro empirické ověřování vytyčených vztahů nebo vztahu, není vědeckým problémem.

Jestliže máme formulován výzkumný problém a výzkumné otázky, můžeme přikročit k rozplánování výzkumu, sestavit tzv. projekt výzkumu.

Jak již bylo zmíněno výše, dalším krokem je konstrukce hypotéz. Hypotéza je vědecky zdůvodněný předpoklad o dosud neznámé skutečnosti. Musí být formulována tak, aby byla empiricky ověřitelná. V kvantitativním výzkumu můžeme zkoumat jen takové problémy, které je možné přeložit do jazyka pracovních hypotéz. Hypotézy jsou tedy jakýmsi testem, zda je výzkum vůbec možný. Navíc jsou důležitým nástrojem pro optimalizaci redukce informací a obsahují základní informace pro optimální rozhodnutí o technikách výzkumu. Jsou tak základem pro odhad rozsahu výzkumu. Hypotézy jsou vždy v oznamovací větě a uvádějí do vztahu proměnné s proměnnými. Musí také obsahovat výroky o vztazích mezi proměnnými.

Každá hypotéza má svou operacionalizaci. Operacionalizace je desagregace, tedy rozklad pojmů na nižší a nižší komponenty – indikátory (charakteristiky) – znaky (stavy, které indikátor nabíjí). Operacionalizace je převedení jazyka hypotézy do jazyka observačního. Operacionalizace spolurozhoduje o založení a zaměření výzkumu, neboť určuje, co bude v datech obsaženo. Operacionalizace nám může činit značné potíže. Je to zejména z toho důvodu, že nechápou její význam v metodě. Zcela jednoduše řečeno slouží operacionalizace k tomu, aby každý výzkumník, který bude

po nás výzkum opakovat a bude chtít například srovnávat výsledky, ho interpretoval naprosto shodným způsobem, jako my. Znamená to tedy, že musíme v rámci operacionalizace popsat, jakým způsobem budeme hypotézy potvrzovat či vyvracet. Toto tvrzení je v celém myšlenkovém procesu zcela zásadní!

## **Metody sběru dat**

### ***Pozorování***

Pozorování je klasickou metodou užívanou jak ve vědách přírodních, tak ve vědách o člověku. V kvantitativním výzkumu užíváme tzv. standardizované pozorování. Vědecké pozorování musí dodržovat určité **pevné zásady**. Musí být záměrné, systematické, organizované a registrované. Může být zesílené různými pomůckami a přístroji jako je například fotoaparát či kamera. Protože musí co nejpřesněji zachytit objektivní skutečnost, vyžaduje, abychom se dokonale připravili a prošli náročnou přípravu. Při standardizovaném pozorování je nutné zajistit možnost statistického zpracování, proto je nutno mít předem připravený tzv. pozorovací arch. Tam musí být jasně uvedeno, co je třeba pozorovat a jakých vlastností může jev nabýt. Tyto vlastnosti by pak měly být v archu vyjádřeny v kategoriích, které jsou označeny nějakým jednoduchým kódem. Pozorovatel pak podle pozorované skutečnosti vybere příslušnou kategorii a jednoduchou šifrou ji podle kódu zaznamená. Záznam pozorování je naprosto nezbytný, neboť předpokládáme reliabilitu pozorovaného, která je zajišťována zejména kvalitně vypracovaným záznamovým archem. Reliabilní je totiž taková metoda pozorování, při jejíž aplikaci skupina pozorovatelů, pozorujících nezávisle stejný jev, dospěje ke shodným závěrům!

Při pozorování může docházet k řadě zkreslení. Nejvýraznější a zároveň nejčastější zkreslení vzniká tehdy, kdy si jsou zkoumané osoby vědomy toho, že jsou pozorovány. V takovém případě zřejmě nebudou reagovat přirozeně, ale tak, aby se jevily v co nejlepším světle. Jiné zkreslení může vznikat v případě, že výzkumný proces vyvolá ve zkoumaných osobách postoje, které předtím neexistovaly.

Dle zainteresovanosti pozorovatele do dění pozorovaného můžeme rozlišovat pozorování na zúčastněné a nezúčastněné. Dle obeznámení pozorovaných o skutečnosti, že jsou pozorováni, dělíme pozorování na zjevné (neutajené) a skryté (utajené). Vznikají nám tak čtyři různé způsoby jak pozorovat:

- **Nezúčastněné skryté** – pozorovatel pracuje v utajení – může použít například skrytou kameru. Pozorování jde málo do hloubky a vystavujeme se riziku, že špatně pochopíme situaci, která se nám před očima odehrává. Tento typ pozorování nám však nejlépe minimalizuje obtíže se záznamem, často však můžeme narážet na etické otázky výzkumu.
- **Nezúčastněné zjevné** – pozorovaná skupina ví, že je pozorována. Pozorovatel však stojí mimo dění ve skupině, neúčastní se jejich aktivit. Pozorování nesmí pociťovat přítomnost výzkumníka.
- **Zúčastněné utajené** – nabízí velké poznávací možnosti, ovšem jsme limitováni malým rozsah zorného pole. Se záznamem jsou těžkosti, neboť pozorování musí vypadat přirozeně. Tento typ pozorování se užívá tam, kde je obzvláště důležité pozorovat přirozený průběh chování, nenarušený zásahem pozorovatele. Výzkumník si však musí dát pozor na přílišné vžití do skupiny, reakce citem a ztrátu objektivitu. Navíc se musí uchránit tendenci ovlivňovat dění ve skupině. Příkladem tohoto typu je pozorování vykreslené ve filmu Vrať se do hrobu.
- **Zúčastněné neutajené** – výzkumník se aktivně podílí na dění skupiny, skupina však ví, že je výzkumníkem pozorována.

### ***Dotazník***

Dotazník je snad nejrozšířenější a nejpropracovanější technikou získávání dat. Ze všech technik je rozhodně nejméně náročný na čas. Zároveň snadno a také poměrně levně zasáhne velký počet i velmi prostorově vzdálených zkoumaných osob. Jeho příprava i zpracování je rychlá. Klade malé požadavky na počet výzkumníků a malé požadavky na zaškolení spolupracovníků. Dotazník je také vstřícný směrem k respondentům. Poskytuje větší čas na rozmyšlení pro respondenta a poměrně přesvědčivou anonymitu.

Dotazník má však i své nevýhody. Především umožňuje přeskočení otázky, zodpovězení jiným člověkem nebo rodinným týmem. Největší problém dotazníkového šetření však spočívá v nízké návratnosti. Bylo tudíž vyvinuto několik různých způsobů, jak návratnost dotazníků zvýšit:

- 1) rozdat dotazníky v prostorově koncentrované spol. (bezbranné skupiny – studenti, vojáci, zaměstnanci),
- 1) poslat dotazníky poštou a přiložit ofrankovanou obálku, aby respondent nemusel platit za odeslání dotazníku zpět,
- 2) dbát na slušnou kvalitu papíru, dostatek místa na odpovědi,
- 3) nabízet odměnu za vyplnění dotazníku,
- 4) po určitém čase (cca 14 dnů) poslat respondentům upomínku.

Otázky v dotazníku mají být vyčerpávající, srozumitelné, jednoznačné, a nesmí respondenta znechutit. Dotazník nemá být obsažný a dlouhý (maximálně 40-50 otázek, délka vyplnění 20 min) a má mít dobrou grafickou úpravu. Odpudivě působí příliš velký formát – obtížně se s ním zachází, vzbuzuje představu velkého počtu informací. Podobně malý formát nutí k velkému soustředění. Nejvýhodnější velikost dotazníku je vytištění na A4. Dobrým dojmem působí členěný text pokud možno doplněný kresbami. Je třeba také myslet na to, že mnoho respondentů má tendenci s předloženým tvrzením spíše souhlasit než nesouhlasit. Toto zkreslení můžeme minimalizovat tím, že na různých místech předložíme obsahově shodná tvrzení – jednou v pozitivní, jednou v negativní formě.

Dotazník začíná úvodním oslovením, které musí vzbudit zájem dotazovaného, má zdůraznit význam odpovědí, má apelovat na spolupráci dotazovaného a zdůrazňuje význam poskytnutých informací. Každá otázka dotazníku musí mít vztah k hlavnímu tématu a dohromady musí tvořit uzavřený celek, jednoznačné a srozumitelné, konkrétní (nevhodná je formulace „v poslední době, často“ – pro každého znamená „často“ jinak dlouho), ne příliš dlouhé a složité formulace. Stejně tak je vhodné šetřit ješitnost dotazovaného, zejména když se ptáme na informace, na které nemusí znát odpověď (je lépe se ptát: „Nevíte náhodou...“ než položit otázku „Jaké je nejmenší prvočíslo větší než 1000000?“). Ptáme-li se na nepříjemné věci, je vhodné tvářit se, jako by to byla samozřejmost (než se ptát: „Byl jste někdy opilý?“ tak raději použít formuli: „Kdy jste byl naposledy opilý?“ popř.: Někteří lidé se domnívají... Jak se na to díváte vy?“). Pozor si musíme dát na sugestivnost otázek – tj. na formulace předem napovídající „vhodnou“ odpověď. Jak tedy správně klást otázky?

- na začátek – musí vzbudit zájem, jednoduché otázky

- moment únavy – 15. – 20. min – opět jednodušší otázky
- choulostivé – připravit neutrálními – umístit na konec dotazníku
- nejdůležitější otázky doprostřed
- dát příležitost vysvětlit odpovědi
- jasná, srozumitelná a jednoznačná formulace
- vyhnout se otázkám sugestivním
- nesmíme se respondenta ptát, co je příčina, co následek – otázka „proč“ je vyloučena – pouze jako vysvětlující pro klid respondenta
- otázky zjišťující sociodemografické údaje (věk, pohlaví, bydliště, plat, ...) patří na konec dotazníku
- dáváme přednost psychologickému pořadí otázek před logickým, obecné před zvláštními
- způsob vyplnění musí být srozumitelný i člověku s nižším vzděláním
- zkoumaná osoba musí otázce správně rozumět (počopit otázku přesně tak, jak to měl výzkumník na mysli a hlavně všichni dotazovaní musí otázce rozumět stejně)

Nyní si probereme typy otázek, které se nám mohou v dotazníku objevit:

- 1) **otevřené** – volná tvorba odpovědí, dává podnět k zamyšlení, ovšem představuje obtíže ve zpracování – představuje nutnost dodatečné kategorizace – toto dotazování je náročné
- 2) **polouzavřené** – varianty odpovědí předem stanovíme a na konec se ptáme na doplnění našich nabídnutých variant – „jiná odpověď“
- 3) **uzavřené** – musí představovat soubor vyčerpávající všechny možné alternativy odpovědí, všechny kategorie se musí navzájem vylučovat, snadná zpracovatelnost, snadné vyplnění otázky. Špatně sestavené kategorie vedou k tomu, že respondent nemusí nabízené alternativy považovat za výstižné a přesné a odpovědět špatně.
  - a) **dichotomické** – dvě varianty odpovědi (ano x ne)
  - b) **polytomické, výběrové** – výběr jedné alternativy

- c) polytomické, **výčtové** – výběr více alternativ
- d) polytomické, **vylučovací** – výběr jedné alternativy, kterou vyloučíme
- e) polytomické, **stupnicové** – určuje pořadí variant
- f) **komparativní** – kombinace výčtové a stupnicové
- g) **filtrační** – eliminuje osoby, které nemají ke zkoumanému problému co říct
- h) **nepřímé** – při choulostivých otázkách – ptáme se na názor celé skupiny – očekáváme, že respondent promítne svůj názor
- i) **kontrolní** – ověřují věrohodnost odpovědi – těsně za otázku nebo do velké vzdálenosti
- j) **projekční** – ptáme se zdánlivě na postoje jiných osob, a předpokládáme, že se respondent s osobou ztotožní
  - i. test nedokončených vět
  - ii. bublinové testy
  - iii. anekdotické otázky – forma krátkého příběhu, kdy má respondent za úkol rozhodnout, který z hrdinů má pravdu

Doporučovaným způsobem, jak si zajistit validitu otázek v dotazníku, je provést předvýzkum. I zdánlivě nepatrné chyby a nepřesnosti v předvýzkumu se znásobí v definitivním průzkumu a je potom pozdě je odstraňovat. Předvýzkum nám ukáže, zda informace existuje a je dosažitelná, slouží také jako test nástrojů.

### **Rozhovor**

Rozhovor v kvantitativním výzkumu je jednostranný kontakt, z vůle jedné strany, přičemž druhá strana s rozhovorem souhlasí. Na rozdíl od dotazníku se jedná o pracnou, časově náročnou a nákladnou techniku sběru informací. Je třeba velký počet tazatelů a je zde málo přesvědčivá anonymita. Minimalizuje se však možnost vynechání odpovědi a máme jistotu, že odpovídá správná osoba.

Narážíme na řadu zkreslení, která vznikají především osobou tazatele či tzv. efektem záhlaví (zkreslující efekt představy zkoumaných osob o instituci či výzkumníkovi, který výzkum pořádá – respondenti mají tendenci mu vyhovět a odpovídají, co si myslí, že by chtěl slyšet). Stejně tak může vyvolat zkreslení záznam odpovědi, neboť může narušit přirozený charakter interakce. Pro respondenta může být nepříjemné vyslovit nepříjemnou alternativu přímo do očí tazatele. Pro zmírnění tohoto efektu se užívají projekční techniky.

Také navázání vstřícného kontaktu vede k oslabení respondentova ostychu. Rozhovor navíc dává možnost podání vysvětlení. Problém je v tom, jsou-li výzkumy zaměřeny na problémy, o kterých respondenti nikdy nepřemýšleli. Tak teprve naše otázka utvoří postoj, což je nestabilní. V tomto případě pomůže předvýzkum, kterým ověříme, zda informace existují, pomohou i již zmíněné filtrační otázky. Nejčastější zdroje chyb v rozhovoru jsou: situační (nevhodná volba místa), sociologické (tkví v tazateli), psychologické (tazatel respondenta podceňuje).

Standardizovaný rozhovor má přísný řád. Výzkumník u něj postupuje **přesně podle textu formuláře** rozhovoru a s osobami, které byly vybrány podle určitých a pevně stanovených kritérií. Tím se přibližuje dotazníku a je možno jeho výsledky hodnotit numericky, tedy kvantitativně.

Standardizovaný rozhovor je tedy zjevný rozhovor, který se uskutečňuje podle precizně připraveného formuláře, obsahujícího výlučně zavřené, kategorické, více alternativní nebo stupnicové otázky. Výzkumník čte respondentovi otázky i možné varianty odpovědí podle pořadí a zaznamenává či podtrhuje ty odpovědi, pro které se respondent rozhodl.

Rozhovor můžeme provádět s každým respondentem zvlášť – v tom případě se jedná o individuální rozhovor, nebo se dotazovat ve skupině. Skupinový rozhovor obvykle probíhá v přirozeném prostředí (pracoviště, třída, domácnost), pokud možno ve stejnorodém shromáždění. Je to dobrá forma k spontánní výpovědi zástupců zkoumaného prostředí. Vhodná skupina je 6-10 účastníků. Největší problém bývá v ovlivňování ostatních nějakým názorovým vůdcem.

Příprava a uskutečnění standardizovaného rozhovoru je realizována v několika krocích:

1. musí být připravena standardní úvodní formule,

2. výzkumník se musí držet přesně otázek,
3. nesmí dát najevo nedůvěru („No, to jsem ještě neslyšela“),
4. a zakončit rozhovor zdvořilostními frázemi.

### ***Studium dokumentů obsahovou analýzou***

Studium dokumentů slouží často jako doplňující technika či doplňující informační zdroj. Nepatří mezi techniky terénního sběru informací. Je to jednoduchá technika, která je nenáročná na složité přípravy a výpočty. V podstatě rozeznáváme několik navzájem kombinovatelných druhů dokumentů:

- Dle dostupnosti
  - veřejné – noviny, statistiky
  - osobní – deníky, autobiografie, foto
- Dle původu
  - primární – informace v surovém stavu
  - sekundární – přepracované primární
- Dle způsobu vzniku
  - vzniklé spontánně
  - vyvolané výzkumníkem

Klasickou metodou studia dokumentů v kvantitativním výzkumu je obsahová analýza. Slouží objektivnímu systematickému a kvantitativnímu popisu zjevného obsahu jakéhokoli sdělení. Jde o poznání kvality obsahových prvků, poznání myšlenek, názorů, motivací. Tuto techniku vyvinul ve 40. letech 20. století Bernard Berelson k analýze masmédií. Od té doby se však její využití rozšířilo. Obsahová analýza je měřicím nástrojem, který umožňuje převod verbální komunikace do měřitelných proměnných. Aby byly proměnné dobře uchopeny, vyžaduje obsahová analýza ze strany výzkumníka celou řadu rozhodnutí:

- rozhodnutí o jednotce analýzy (slova, slovní spojení nebo celé části textu),

- sestavení slovníku, s jehož pomocí lze přiřazovat možné výskyty proměnných ve specifických slovních formách textu k jednotlivým kategoriím znaků,
- výběr a přiřazení slov z textu proměnným.

Ve výzkumné praxi jen málo výzkumníků sestavuje při obsahové analýze slovník předtím, než ji začnou aplikovat. Častěji bývá sestavován až v průběhu analýzy, kdy se vedou pečlivé záznamy o tom, jak byla slova přeměněna do měr jedné nebo jiné kategorie příslušných proměnných. V těchto případech by měl slovník vzniknout na konci analýzy, měl by však být podroben testům validity a reliability.

Obsahová analýza má široké uplatnění. Uvedeme si příklady:

- trendové studie – rozbor, zachycující změny a vývojové tendence, které se v určitém časovém období ve vybraném materiálu objevují (rozbor celkové námětové skladby novin, proporce mezi jednotlivými námětovými okruhy, jejich změny v časových úsecích signalizující přesuny zájmů)
- porovnávání obsahů zjišťující rozdíly nebo shody v podání stejných zpráv a faktů (jak jednotlivé noviny informovaly o stejných událostech, v čem se jejich informace lišily)
- studie o srozumitelnosti četby, o její přiměřenosti

Základem obsahové analýzy je konstrukce analytických kategorií: hledáme znaky a zjišťujeme jejich frekvenci. Můžeme při tom uvažovat o řadě různých kategorií:

- kategorie námětu – o čem se mluví
- kategorie orientace – pozitivní x negativní postoj
- kategorie postavy – typy postav, jejich vlastnosti
- kategorie intenzity – emoční činitel

kategorie autority – na koho se sdělení odvolává

## **Experiment**

Experimentem rozumíme řízené zavádění jevů v kontrolovaných podmínkách určitého prostředí se záměrem pozorovat, zda bude mít tento zásah nějaký efekt a jestli ano,

tak jaký, přičemž sledujeme, jak působí nezávisle proměnná na závisle proměnnou. Rozlišujeme tři základní druhy:

- čistý – v laboratorních podmínkách (100% odstranění šumů)
- klinický – do značné míry kontrolovatelné (časté v medicíně)
- přirozený – in vivo (bez zásahu výzkumníka)

Podle hlediska času pak odlišujeme experimenty:

- projektované – zaměřen do budoucna
- pokus a omyl
- ex post facto

Z gnozeologického hlediska rozlišujeme experimenty:

- explorativní – chceme objevit něco nového
- verifikační – testuje platnost hypotézy

Experiment hraje ústřední význam především v přírodních vědách. Je to jediná metoda schopná najít kauzalitu.

Jestliže jsme shromáždili potřebná data, následuje další krok, a tím je analýza. Analýzu kvantitativních dat provádíme pomocí základních procesů, jako je úprava znaků a jejich kódování, třídění 1. stupně, třídění 2. stupně. V první řadě je třeba znovu se podívat na své výzkumné otázky, abychom si mohli představit, co zhruba budeme muset s našimi daty udělat, abychom dostali žádoucí odpovědi. Celá analýza totiž musí probíhat se zaměřením na výzkumné otázky.

Prvním stupněm analýzy je kódování dat, jejichž nedílnou součástí je tzv. čištění dat. Čištění dat probíhá tak, že před sebe položíme vyplněné formuláře, které důsledně projdeme a učiníme rozhodnutí vedoucí k vyloučení nesrozumitelných, dvojsmyslných či chybějících dat. Jednotlivým kategoriím každého znaku (odpovědím respondentů, kteří si vybírali z předem stanovených variant) pak přiřazujeme číselné kódy. Takto připravená data můžeme zanást do statistického počítačového programu, který naše data zpracuje.

Třídění 1. stupně nám dává informace o četnosti a rozložení znaků. Údaje můžeme uvádět v absolutních číslech i procentech, tedy tzv. relativních četnostech. Třídění dat

1. stupně nám například podává informace, že v souboru je 96 žen, což je 60 % z celého souboru.

Po provedené analýze dat 1. stupně můžeme provést tzv. analýzu dat 2. stupně, která představuje porovnání rozložení určitého znaku v jednotlivých podsouborech. Tedy jednoduše řečeno se kategorie vzniklé v třídění 1. stupně budou dále členit ještě vzhledem k jinému znaku. Můžeme tak dostat například informaci, že 70 % žen v našem souboru má vysokoškolské vzdělání.

Ke třídění dat 1. i 2. stupně používáme statistických metod. Statistika je věda, která se zabývá studiem hromadných jevů. Jevem zde rozumíme výsledek pokusu nebo pozorování. Nejpoužívanějšími metodami – ukazateli jsou: míry středních hodnot; ukazatelé variability; korelační koeficienty; metody teorie pravděpodobnosti; rozdělení náhodných veličin; statistické testování hypotéz (podrobněji viz například Hendl, J. Přehled statistického zpracování metod. Praha: Porál, 2006.).

## Kvalitativní výzkum

Kvalitativní výzkum je nenumерické šetření a interpretace sociální reality, přičemž jeho cílem je odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím. Cílem kvalitativního výzkumu je vytváření nových hypotéz a teorií. Kvalitativní výzkum je ve své podstatě analýzou textů vedoucích k porozumění zkoumaným fenoménům. Vedle porozumění slouží analýza také k popisu a interpretaci fenoménů lidského života, často slovy samotných zkoumaných jedinců. Mezi nejobvyklejší techniky sběru dat patří zúčastněné pozorování, nestandardizovaný rozhovor či analýza osobních dokumentů .

Kvalitativní výzkum má procesuální charakter, což znamená, že jeho postup je utvářen v průběhu sběru dat. Zkoumaná realita je studována velmi podrobně a do hloubky. Dostáváme tak spoustu informací o poměrně malém počtu jedinců. O redukci dat nerozhoduje výzkumník, ale zkoumané osoby, které nám o předmětu našeho výzkumu sdělují informace.

Tento typ výzkumu prokazuje vysokou validitu. Mnohá zkreslení se minimalizují zejména tím, že data procházejí menším počtem transformací. Navíc díky tomu, že naše zkoumání má hloubkový charakter, zvyšuje se šance na porozumění zkoumanému fenoménu. Narážíme však na nízkou reliabilitu, neboť interpretace vycházející od konkrétního výzkumníka jsou jím ovlivněny. Kdyby totéž zkoumal jiný výzkumník, došel by zřejmě k odlišným závěrům.

Pro kvalitativní metodologii je typický tzv. idiografický přístup (idios = zvláštní), který zkoumá zvláštní, jedinečné, neopakující se jevy. Nesnaží se popsat sociální skutečnost obecnými zákonitostmi, ale prostřednictvím pojmů, které jsou jedinečné a platné právě pro toho kterého jedince či společenství. Takto zaměřený výzkum nenabízí univerzální či obecně platné poznatky, ale umožňuje poměrně hluboký a detailní vhled do určité oblasti sociálních jevů.

Kvalitativní výzkum můžeme definovat takto: „Kvalitativní výzkum je nenumерické šetření a interpretace sociální reality. Cílem je tu odkrýt význam podkládaný sdělovaným informacím.“

Pro pochopení rozdílů mezi kvantitativním a kvalitativním výzkumem je vhodné si uvědomit, jaké jsou jejich formální cíle: Cílem kvantitativního výzkumu je testování

hypotéz, které byly vytvořeny a priori a cílem kvalitativního výzkumu je vytváření nových hypotéz, nového porozumění, vytváření teorie.

Rozdílná je i redukce informací. V kvantitativním výzkumu jde vždy o omezený rozsah informací o velice mnoha jedincích, zatímco v kvalitativním o mnoho informací o velmi malém počtu jedinců. Znamená to ovšem, že generalizace zjištěného na populaci je u kvalitativního výzkumu problematická, někdy i nemožná. Z hlediska transformace informací zjistíme, že kvantitativní výzkum má vysokou reliabilitu, ale nízkou validitu, kdežto kvalitativní výzkum naopak, tedy nízkou reliabilitu a vysokou validitu.

Základním rozdílem mezi oběma typy výzkumů je způsob poznávání. Metoda kvantitativního výzkumu je deduktivní, kdežto u kvalitativního výzkumu se jedná o metodu induktivní; teorie je indukována – postupně se ze získávaných dat jakoby „vynořuje“ a má charakter platný pro konkrétního člověka (spíše fenomenologické pojetí) či skupinu lidí, vzájemně spojených určitými aktivitami a zájmy (spíše sociálně-konstruktivistický přístup).

V kvalitativním výzkumu sbíráme „všechna data“ a snažíme se mezi nimi najít nějakou pravidelnost a strukturu. I jednotlivé kroky kvalitativního výzkumu se liší od výzkumu kvantitativního. Zejména zde chybí vyslovení předpokladů, výběr indikátorů, zcela jiným způsobem probíhá výběr vzorku.

V rámci kvalitativního výzkumu rozeznáváme řadu teoretických přístupů. Uvedeme si nejznámější z nich:

**Etnometodologie** – etnografie – je popis životních poměrů a zvyků cizích národů a primitivních jednoduchých společností. Pocházet může z terénního výzkumu odborníků nebo popisu jiných pozorovatelů.

**Fenomenologické pojetí** – akcent je kladen na hluboké porozumění každému zkoumanému jevu, popis jevu je získaný přesným pozorováním toho, jak je vnímán.

**Životní historie** – podobá se biografické metodě, jde vlastně o popis životní dráhy, ale na rozdíl od biografické metody je popisována zkoumanou osobou (respondentem nebo v kvalitativním pojetí spíše participantem výzkumu).

**Metoda zakotvené teorie** - kvalitativní metoda, která byla ve zdravotnictví vyzkoušena a osvědčila se, tzv. „**grounded theory**“. Její koncept a strategii uvedli do sociologie Glaser a Strauss, a do zdravotnictví Strauss a Corbinová. Zakotvená teorie disponuje

strategickými nástroji, jak vyvinout teorii z existujících dat bez použití jakýchkoliv předem připravených kritérií pro to, která data mají být vybrána. Cílem metody je vytvoření teorie bez předem připravených hypotéz. Výsledky by měly věrně odpovídat zkoumané oblasti a vysvětlovat ji.

**Symbolický interakcionismus** – cílem výzkumu je zjistit (nebo porozumět) významu podloženému symbolům, zejména symbolům komunikačním. Člověk podle symbolického interakcionismu nežije pouze v přirozeném světě, ale vždy již v prostředí symbolicky zprostředkovaném. Symbolicky zprostředkované interakce se mohou rozvinout do symbolických systémů a systémů rolí. V posledních letech se zájem o zkoumání osobnosti a sebe-vědomí v oblastech symbolické interakce velmi rozšířil a uvnitř sociologie se jím zabývá i etnometodologie. Kritici přístupu vytýkají zanedbání makrodimenze společenského života.

**Metoda analýzy diskurzu** – pojem diskurz je spojen s představou jazyka jako základního média, jehož prostřednictvím je utvářena – konstruována – sociální realita. V protikladu k pozitivistickým představám jazyk realitu nereprezentuje, ale je její aktivní součástí, je specifickým způsobem jejího ztvárnění, reprodukce a vývoje. Východiskem je fakt, že jazyk vzniká v procesu sociální interakce, je do něj integrálně zakomponován (tj. že neexistuje mimo sociální interakci) a je tedy sociálním fenoménem i procesem. Jednotlivé výpovědi konkrétních osob tak nejsou pouhými popisy určitých, v podstatě daných skutečností, ale mají charakter sociálních aktů, zaměřených na ovlivnění pohledu jiných lidí na uvedenou oblast reality – realita není popisována, je konstruována. Diskurzivní analýza se nezaměřuje na identifikaci víceméně jednoznačně definovaných pojmů a kategorií a na vytváření logicky konzistentních teorií (jako zakotvená teorie), ale na zjišťování a sociálně praktický rozbor variability různých jazykových forem, které určití lidé, případně skupiny lidí při konstrukci reality používají. Její součástí je také kritická reflexe širších sociálních zdrojů, souvislostí a důsledků praktického používání jednotlivých diskurzů. Analýzy diskurzu může probíhat z textu, z objektů (artefaktů), skupiny osob s určitými vztahy. Pokud chceme provádět takový typ výzkumu, musíme mít na paměti, že diskurz je koherentním systémem významů, diskurz souvisí s jinými diskurzy, diskurzy mají argumentační a dilematickou povahu, diskurz je historicky podmíněn a má téměř vždy ideologický charakter.

**Metoda sémantického diferenciálu** – je metodou stojící na rozhraní mezi kvalitativním a kvantitativním výzkumem. Je pro něj typická snaha o idiografické zachycení významů a na druhé straně obsahuje tato metoda škály, jejichž pomocí lze odpovědi jednotlivců kvantifikovat a matematicko-statistickými postupy v nich hledat obecnější zákonitosti. Metoda kombinuje poznatky psycholingvistiky, fenomenologické a kognitivní psychologie. Autoři této metody vyšli z předpokladu, že jednání lidí úzce souvisí s emocemi, které jsou v myšlení jednotlivců asociovány s konkrétními pojmy a skutečnostmi a mají tzv. konotativní význam. Výzkumem bylo zjištěno, že konotativní význam jednotlivých pojmů lze definovat ke třem základním faktorům: a) hodnocení (vyjadřuje se v pocitových rovinách příjemný - nepříjemný, pozitivní - negativní); b) síly (vyjadřuje se ve spojení se základními představami o potencionální energii, skrývajících se v určitém pojmu a vyjadřuje se výrazy lehký - těžký, uvolněný - napjatý); c) faktor aktivity (vystihuje představy týkající se dynamické energie a časové proměnlivosti daného pojmu a je vystihován pocitovými dimenzemi vzrušení - uklidnění, aktivita - pasivita). Vlastní metoda se pak skládá ze systému škál již s předpřipravenými adjektivy původních autorů nebo je možno si vygenerovat adjektiva vlastní. Metoda má široké využití v sociálním výzkumu a zejména sociálním auditu.

**Kvalitativní výzkum je používán zejména za následujících podmínek:**

- je-li pro nás důležité porozumění lidem v sociálních situacích
- tehdy, když sledování toho, jak zkoumané jevy jsou rozloženy v populaci, není důležité
- studujeme-li takový problém, o kterém nemáme předběžnou znalost, která by byla spolehlivá
- jako předvýzkum pro kvantitativní výzkumnou akci
- pro studium jevů, které mají takový charakter, který apriorní operacionalizaci vylučuje.

**Metody sběru dat**

**Narativní interview**

Narativní interview je otevřený či hloubkový rozhovor, ve kterém je zkoumaná osoba povzbuzována k tomu, aby ve spontánním vyprávění zprostředkovala svou verzi životního příběhu. Důležité je, aby téma, které k rozhovoru vybereme, mělo v sobě **vyprávěcí apel**. Průběh rozhovoru se liší od standardizovaného rozhovoru v mnoha ohledech. Jestliže standardizovaný rozhovor vypadá v podstatě jako předčítání dotazníku respondentovi, který odpovídá na předem zvolené varianty odpovědí, je kvalitativní, nestandardizovaný, rozhovor podobný spíše důvěrnému rozhovoru mezi známými.

**Zahájení rozhovoru** musí být velmi taktní, protože chceme, aby se respondent rozpovídal. Na schopnosti výzkumníka získat důvěru vypovídajícího závisí celkový úspěch rozhovoru. Není možné předvídat všechny okolnosti, za kterých bude výzkumník navazovat kontakt. Proto rychlá orientace, umění správně odhadnout situaci a zachovat se podle ní, závisí na talentu i zkušenostech výzkumníka. Vždy působí dobrým dojmem, když se výzkumník představí a uvede srozumitelně a stručně cíl rozhovoru. Je dobré zdůraznit důležitost respondentovy výpovědi a potvrdit anonymitu respondenta. Dobré je ještě před zahájením rozhovoru zapříst debatu o věcech, o kterých bude respondent rád hovořit, ačkoli třeba nejsou tématem výzkumu. Tím se mezi výzkumníkem a respondentem navodí atmosféra důvěry. Je dobré dát respondentovi možnost, aby se před výzkumníkem mohl ukázat v lepším světle. Pokud rozhovor vedete v respondentově bytě nebo kanceláři, můžete se zeptat na diplomy, obrazy, květiny apod., pokud v nemocnici v jídelně, tak můžete pochválit župan (pokud není nemocniční), zeptat se, co respondent v nemocnici čte, zda sleduje televizi atd. Zahájení vlastního rozhovoru je případné odložit na dobu, kdy se podle vás již vytvořila příznivá atmosféra k odpovědím.

V samotném průběhu rozhovoru spočívá výzkumníková úloha v podpoře a povzbuzování zkoumané osoby ve vyprávění a pokusech vzbudit chuť ke znovu-rozvzpomínání se a k povídání. Důležité při tom je být skutečně dobrým posluchačem. Výzkumník by se měl stát znovu aktivním teprve poté, co respondent dojde ve své prezentaci k závěrečnému bodu a neví, jak pokračovat dál. V této chvíli může výzkumník požádat respondenta o vylíčení dalších podrobností. Na řadu přichází taktéž popis aktérů respondentova příběhu a konkrétních popisovaných skutečností.

Na konci rozhovoru je správné znovu zdůraznit, jak je respondentova výpověď pro vás důležitá. Doporučuje se tato zdvořilostní formule i v případě, že máte dojem, že

rozhovor nedopadl podle vašich představ. Zároveň je namístě rozvinutí teoretických komentářů, které shrnou celý uplynulý rozhovor. Respondent tak má možnost oponovat výzkumníkovi na místech, která výzkumník byt' neúmyslně desinterpretoval. Po oficiálním ukončení rozhovoru můžete ještě chvíli pokračovat v rozhovoru na téma, které je pro respondenta příjemné (třeba to, které jste projednávali ve chvíli zahájení rozhovoru). Výzkumnou akci je vždy třeba zakončit poděkováním za laskavost a službu, kterou nám respondent poskytl.

Chyby a zdroje zkreslení u nestandardizovaného rozhovoru jsou v podstatě stejné jako u rozhovoru standardizovaného. Mohou však mít ještě větší dopad na rozsah a pravdivost výpovědi.

Text vyprávění zaznamenáváme nejlépe na nějaké nahrávací zařízení např. diktafon či kameru a poté přepisujeme. V případě, že respondent s nahráváním nesouhlasí, musí nám postačit jen papír a tužka, popřípadě naše vlastní paměť

### ***Nestandardizované pozorování***

Provádí se podobně jako standardizované pozorování a i jeho členění dle typů je obdobné. Rozdíl spočívá zejména v podobě dat a ve způsobu jejich pořizování. Nestandardizované pozorování se provádí tak, že sledujeme objekt svého zájmu a vedeme si o něm poznámkový aparát bez předchozí kategorizace. Pro záznam je ideální použít videonahrávku, která nám umožňuje i dodatečný rozbor pozorovaného.

Záznam z pozorování má podobu slohové práce, ve které popisujeme vše, co jsme v průběhu našeho pozorování zaznamenali včetně našich vlastních pocitů z pozorovaného.

### ***Analýza obsahu***

Pokud bychom vzali logiku kvalitativního výzkumu doslovně, mohli bychom říct, že celý kvalitativní výzkum je ve své podstatě analýza obsahu. Každý rozhovor či pozorování totiž přepisujeme do podoby textu, který posléze analyzujeme. Analýza obsahu je tak základní technikou celého výzkumného procesu.

Relevantní informace jsou z dokumentů získávány na základě ***analýzy významu***. Neanalyzujeme-li přepsaný rozhovor či pozorování, na kterém jsme se sami účastnili, musíme vždy počítat s tím, že pracujeme se sekundárním materiálem a tudíž je možné, že může docházet k jistým zkreslením, neboť mezi výzkumníkem,

dokumentem a jeho tvůrcem stojí jisté limity správného pochopení situace, za které dokument vznikl.

Prvním krokem při analýze zkoumaného obsahu je kategorizace dat. Začínáme přečtením celého textu, ve kterém nejprve hledáme pojmy – tedy označení přidělená jednotlivým událostem, případům, jevům (např. při rozhovoru s lidmi v nemocnici může takovým pojmem být samota, nedostatek kontaktů, nenaplněný čas). Potom si stanovíme kategorie neboli třídy pojmů. Kategorie zde uvedených pojmů by se mohla nazývat osamění. Tato třída pojmů se objeví sama při seskupování podobných pojmů nebo se při porovnávání pojmů zdá, že náleží k podobnému jevu. Celý tento proces nazýváme kódování. Dobrým způsobem, jakým tento proces provést, je přepsaný text rozstříhat na jednotlivé výpovědi, které můžeme seskupovat k sobě dle toho, jak se nám jeví, že spolu vytvářejí jednotlivé kategorie.

U každé kategorie si stanovíme vlastnosti neboli znaky nebo charakteristiky náležející té určité kategorii. Každá vlastnost má určité dimenze, jež je možno rozložit na škále. Každá kategorie má několik obecných vlastností a každá vlastnost se mění v rozsahu nějaké škály (nejkrásnější – nejošklivější).

Texty můžeme analyzovat několika různými způsoby. Záleží na zvoleném teoretickém přístupu, který nám určuje způsob analýzy. Asi nejznámější je metoda zakotvené teorie, která byla vyvinuta v 60. letech jako reakce na konkrétní problém vývoje teorie – totiž na nedostatek korespondence abstraktně vytvořené teorie s empirickým prostředím, pro nějž byla aplikována. Výzkumník je ve svém úsilí veden záměrem vytvořit teorii a hledá v textu výskyt relevantního materiálu. Hlavní pozornost se soustřeďuje na nalezení vztahů, které jsou doloženy pravidelnostmi, při nichž se určité kategorie jedné proměnné vyskytují společně s kategoriemi jiné proměnné. Výzkumník tak tvoří hypotézy během toho, jak se pohybuje v textu.

Jinou metodou je hermeneutická interpretace textu. Ta umožňuje hlubinné porozumění významu textu. Proces interpretace zde má podobu hermeneutického kruhu, tedy situace, kdy částem můžeme porozumět pouze ve vztahu k celku, a celek pochopíme pouze ve vztahu k částem. Jde o přístup extrémně časově náročný, který vyžaduje plné zaměření výzkumníka na jediný text. Žádné části textu bychom neměli posuzovat dřív, než porozumíme celému textu. Interpretace začíná totiž odhadem týkajícím se toho, o čem je text jako celek. Analýza probíhá jako dialog s textem, kdy výzkumník klade textu dotazy a hledá v něm na ně odpovědi. Pozornost věnujeme významu všech

slov a hodnotíme i jejich výběr. Po interpretaci celého textu jej rozdělíme na části a interpretujeme jednotlivé části ve vztahu k celku. Interpretace následujících částí srovnáváme s předchozími a pak je spojujeme dohromady. Zejména musíme myslet na to, že text je třeba pochopit z jeho vlastního kontextu a ne z kontextu výzkumníkovy.

Interpretace kvalitativního textu je velmi složitý a zdoluhavý proces, který vyžaduje zkušeného výzkumníka. Nicméně je třeba zdůraznit, že oba přístupy, jak kvantitativní tak i kvalitativní, mají ve vědě své nezastupitelné místo. Jsou navzájem ideálně komplementární. Nejlépe se nám to ukáže na metafoře komplementarity obou přístupů: „Jestliže má rybář k dispozici několik sítí a v každé z nich je několik velkých děr, pak je lepší, když rybář poškozené sítě navzájem překryje a použije tak jednu síť, kterou získá lepší úlovek než použitím jednotlivých sítí odděleně.“

### ***Případová studie***

Obecná definice případové studie nám říká, že jde o intenzivní studium jednoho případu – tedy jedné situace, jednoho člověka, jednoho problému. Případová studie je metoda ve skrze kvalitativní, neboť dokáže dokonale splnit základní cíle kvalitativního výzkumu – zkoumá současné fenomény do jejich hloubky v jejich skutečném kontextu, zvláště v případě, kdy nejsou hranice mezi fenoménem a jeho kontextem zcela jasné (srov. Yin 2009, str. 18). Ponoření se do hloubky jednoho fenoménu nám umožní důsledné porozumění zkoumanému. Pro případovou studii však lze využít i metody sběru dat náležející do kvantitativních přístupů.

Případová studie zkoumá dva typy fenoménů – buďto reprezentuje nejčastěji se vyskytující jev (např. v medicínském výzkumu: pacient s typickými příznaky pneumonie adekvátně reagující na ATB léčbu), nebo naopak jev zcela zvláštní, výrazně se odlišující od normálu (např. pacient s neadekvátní reakcí na podávaný lék). První typ fenoménu – obvyklý – může sloužit zejména k edukaci studentů, kteří se na obvyklých případech učí běžným postupům ve své praxi, neboť zobecněné výsledky takového postupu slouží jako tzv. návod k použití. Druhý typ fenoménu – vzácný – pak ideálně poslouží těm, kteří v daných oborech vykonávají praxi, neboť upozorňuje na možné odchylky do standardních situací a minimalizuje tak možné chyby vzniklé z neznalosti takových odchylek.

Případová studie – neboli kazuistika – je zcela obvyklou metodou v medicínských oborech – ať už lékařských nebo nelékařských. Hojně je využívána taktéž v ekonomii a managementu. Setkat se s ní však můžeme i v psychologii, sociologii, politologii, antropologii, pedagogice, sociální práci, právu a v komunitním plánování.

Dle Yina (srov. Yin 2009, str. 1) je tvorba případové studie proces sice lineární, ale opakující se, který osciluje po celou dobu mezi základními fázemi: plánem, projektem, přípravou na sběr dat, sběrem dat, analýzou a publikací výsledků (viz obr. č. 1).

## Doing Case Study Research: A linear but iterative process

```
graph LR; Plan((Plan)) --> Design((Design)); Design --> Prepare((Prepare)); Prepare <--> Collect((Collect)); Collect <--> Analyze((Analyze)); Analyze --> Share((Share)); Share --> Design; Design <--> Prepare; Design <--> Collect; Analyze <--> Share;
```

Stejně jako každý jiný typ výzkumu začíná i případová studie identifikací výzkumných otázek a teprve z nich plynoucího rozhodnutí, že tou nejlepší výzkumnou metodou je právě případová studie.

Zároveň se rozhodujeme o podobě vzorku a charakteru sbíraných dat. V případové studii se jedná vždy o záměrný výběr, jedinež tak zajistíme, aby zkoumané fenomény měly přesně ty charakteristiky, které k našemu výzkumu potřebujeme. Velmi podstatné na tomto místě je důsledné studium relevantní literatury, která nám napomůže v orientaci v problematice.

Důsledné studium literatury nám pomůže rozhodnout se o konkrétních technikách sběru dat, které ve své studii použijeme. V závislosti na cílech můžeme použít jakoukoli techniku sběru dat, kterou nám umožňuje použít kvalitativní výzkum, než však vstoupíme do terénu, upozorňuje Yin (2009, str. 69an), že je třeba, aby se

výzkumník řádně na sběr dat připravil. V první řadě je třeba naučit se klást správně otázky a stát se dobrým posluchačem, neboť jedině tak dokážeme získat potřebná data. Yin dále doporučuje procvičovat svou adaptibilitu a flexibilitu, abychom zvládli nároky, které na výzkumníka každý typ kvalitativního výzkumu klade. Samotný sběr dat se velmi úzce prolíná s jejich analýzou. V kterémkoli bodě analýzy je totiž možné se do terénu vrátit zpět a sebrat nová data, která nám k důkladnému porozumění zkoumaného fenoménu dosud chyběla. Popis studovaného fenoménu by měl být komplexní a jedině jako takový jej můžeme publikovat. Jedině tak bude případová studie hotova sloužit jak rozvoji teorie, tak i praxe.

Kazuistika lze rozložit do čtyř základních částí: anamnézy, katamnézy, interpretace a diskuse (srov. např. Jarošová, 2006; Žiaková, 2009; Farkašová, 2006). V rámci anamnézy popisujeme kontext případu – tedy popis stavu předcházející tomu, proč je případ studován, spolu s identifikací příčin stávajícího stavu (např. v případě onemocnění nějakou chorobou popisujeme v rámci anamnézy stav před onemocněním, abychom identifikovali rizikové faktory, které mohli vést k propuknutí onemocnění), dále popisujeme aktuální situaci zkoumané osoby, tedy její somatický, psychický i sociální stav. Katamnézou rozumíme popis historie případu. Je důležité, aby byla zachována logická a časová posloupnost zkoumaného fenoménu. Aby byla co nejpodobnější realitě (použijeme-li opět příklad onemocnění, je třeba popsat jeho průběh od projevení prvních příznaků až po konečný stav). Katamnéza by měla být co nejpodrobnější a zaznamenávat veškeré detaily průběhu případu. Oběma těmito fázemi případové studie je důležité věnovat obzvláště velkou pozornost, neboť v této fázi dochází k tzv. rozkrývání kontextů – tedy zjišťování, co vše náš případ ovlivnilo. Jelikož obě zmíněné součásti případové studie konotují spíše užití kvantitativních metod, je třeba zdůraznit, že celý popis probíhá skutečně kvalitativně. Rozkrývání kontextů je totiž možné pouze za předpokladu využití kvalitativních postupů.

Velmi důležitou složkou každé případové studie je také interpretace obou předešlých částí, na kterou volně navazuje diskuze. Případ můžeme interpretovat buď jako celek nebo se zaměřujeme na jeho jednotlivé části, a to z hlediska předem vybraného teoretického rámce, který aplikujeme na případ. Cílem je identifikovat možné intervenující proměnné a jejich souvislosti (Žiaková a kol., 2009, s. 266). Je zapotřebí identifikovat kategorie, které v průběhu analýzy ze sbíraných dat vystupují. Tyto kategorie jsou pak v diskuzi porovnávány s tvrzeními v již existující teorii. Diskuze tak

představuje závěrečnou část kazuistiky. Diskuze stručně sumarizuje jak popis, tak i interpretaci studovaného fenoménu. Účelem je shrnutí nejdůležitějších částí a zdůraznění odlišností od teoreticky předpokládaných důsledků. Neznamená to však, že by bylo vhodné opakovat to, co jsme již jednou napsali v předchozích částech. Naopak diskuze musí být koncipována jako dialog mezi našimi vlastními poznatky a poznatky převzatými z jiných výzkumů a jiných teorií.

Při publikaci kazuistiky nesmíme zapomínat na to, že se jedná o plnohodnotnou metodu výzkumu. Neuvědomění si tohoto faktu vede totiž k tomu, že kazuistika navzdory své užitečnosti je stále brána jako nestrukturovaná informace bez vědeckého zázemí. Je proto třeba k ní v tomto smyslu přistupovat. Je velmi nevhodné vytrhávat výsledky kazuistik z jejich kontextu, neboť jedině se svým kontextem – publikované jako celek – mají ten pravý smysl. V publikacích je proto třeba uvést kromě popisu samotného případu a jeho interpretací také cíle, teoretická východiska a reflexi metodologie.

